

OBECNÁ ČEŠTINA^[*]

Petr Sgall (Charles University, Czech Republic)

Abstract. B. Havránek's view of Common Czech is useful and it is basically correct in presenting the characteristic properties of the given formation, but it is not exact to call it an interdialect, since it constitutes the basic colloquial form of the Czech language. The view of colloquial Czech as one of the variants of Standard Czech is not realistic.

Nezbytným předpokladem k opodstatněnému popisu obecné češtiny je předběžné ujasnění přístupu k tomuto tématu na základě teoretické diskuse. Toto téma může taktéž vyvolat určitý zájem u těch, kdo se zabývají otázkami vzájemných vztahů mezi spisovnou a obecnou normou jiných jazyků. Rád bych vyjádřil v rámci diskuse i některé své názory. Především je nutné vyjasnit otázku, zdali je obecná čeština svou podstatou dialektovým útvarem (to by znamenalo, že v průběhu rozvoje národního jazyka bude odsouzena k vytrácení společně s ostatními nářečimi), nebo zda je součástí jádra národního jazyka, tzn. patří k těm jeho komponentům, které se v současnosti progresivně rozvíjejí a vytěsňují tak dialekty.

Je známo, že obecná čeština se poměrně významně odlišuje od spisovné češtiny nejen z hlediska lexikálního a syntaktického (podobné rozdíly jsou obvyklé i v případě jiných jazyků), nýbrž i z hlediska fonetiky a morfologie. Mezi nejjasnější a nejcharakterističtější zvláštnosti obecné češtiny patří: *i* namísto starého *é*, v konkurenci se spisovným *é* (*víst, velkýho*); *ej* namísto starého *y*, a zčásti i *i* (*přikrejt, velkéjch, vozejk*); protetické *v-* před počátečním *o-* (*vokno*); instrumentál plurálu na *-ma* (*rukama, strojema, lidma*); formy minulého času typu *nes, upad* (bez formantu *-l*) a další. Podobné formy používají v každodenní komunikaci nejen osoby neovládající zcela normu spisovného jazyka, ale i mnozí představitelé všech vrstev obyvatelstva města Prahy a větší části českého jazykového teritoria. Uchylují se k nim v různých vyjádřeních neoficiálního charakteru: v běžném rozhovoru (např. *To je krásný, soudružko. A mohla byste bejt tak hodná a připsat tam to datum?*), ve vyprávění, často na schůzích nemajících oficiální charakter či charakter shromáždění (např. *Vona dělá jako externistka češtinu*); v analogických podmínkách dokonce v odborných diskusích (např. *Je tam, že to považovali za nějak instrumentál predikativní, nebo Von tam mluví vo základním významu slova, teda lexému*),¹ čas od času se za určitých okolností objevují v divadle, v rozhlase a v literatuře.

---

[*] Originally published as Sgall, Petr. 1960. "Obichodno-razgovornyj češskij jazyk". *Voprosy jazykoznanija* 9:2.11–20. Translated from Russian by Jakub Kostelník, revised by the author. The numbers at the left margin indicate the original pagination. [Editor's note]

¹ Příklady, převzaté z řeči přednášejících Filozofické fakulty Karlovy univerzity, byly zachyceny v únoru roku 1959; uvádíme je zde v běžném českém pravopise.

11 Otázka vzájemného vztahu mezi spisovnou a obecnou češtinou se stane dříve či později aktuální jak pro každého Čecha, který se zaobírá formou vyjádření vlastních myšlenek, tak i pro cizince, který si přeje dobře mluvit česky. Existují situace, kdy použití spisovné normy vyvolává dojem nepřirozenosti a dokonce i pedantismu, v jiných případech formy obecné češtiny znějí příliš familiárně; určit hranici mezi oběma těmito možnostmi je značně obtížné. Už tyto předběžné poznámky dokazují, | že rozpracování dané otázky představuje jeden z naléhavých úkolů bohemistiky.

První systematický rozbor uvedené problematiky provedl akademik B. Havránek,² který charakterizoval tzv. hovorový jazyk (v naší terminologii – obecná čeština) jako interdialekt („obecná čeština“), tedy „národní jazyk... bez užšího místního omezení“, který nositelé nářečí používají jako naddialektovou normu a mluvíci hovořící spisovným jazykem ji používají jako normu nespisovnou. Podle B. Havránka tento obecný jazyk zaujímá zvláštní postavení ve srovnání s ostatními, svým rozsahem menšími interdialekty (vzniknuvšími na základě moravských nářečí), a čím dál více se rozšiřuje na jejich teritoriu. Z hlediska formy se někdy přibližuje hovorové formě spisovné češtiny („hovorová čeština“), v níž se uplatňují i nespisovné prvky bez ohledu na to, zda jeho nositelé plně ovládají „přísnou“ spisovnou češtinu.³ V podstatě podobnou definici předkládá ve svých statích prof. J. Bělič, který však podtrhuje regionální omezenost obecně hovorového jazyka, jeho interdialektický charakter, a klade ho tudíž na stejnou úroveň s moravskými interdialekty (hanáckým, lašským, moravskoslováckým).⁴ V pracích J. Běliče se rozlišuje teritoriálně omezený obecně hovorový český jazyk (s formami jako *vokno*, *velkejch*) a znovu se vyvíjející obecně hovorový jazyk „vyššího typu“, který se blíží spisovné češtině a je více přijatelný pro nositele moravských nářečí.

12 Celkově je možné říci, že mezi českými bohemisty je doposud docela rozšířeno stanovisko, podle kterého se nerozlišuje podstatný rozdíl mezi obecnou češtinou (nebo všeobecným jazykem) a dialekty.⁵ Naopak v zahraničí se této otázce věnuje poměrně značná pozornost, obecnou češtinu považují nikoliv za dialekt, ale za hovorovou formu českého jazyka atd.⁶ A. G. Široková poznamenává, že „národní hovorový | jazyk“ vytváří spolu se spisovným jazykem „základ národního jazyka“.⁷

² HAVRÁNEK, B.: Nářečí česká. In *Československá vlastivěda*, díl III, Praha 1934, s. 87; TÝŽ, K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka. In *Časopis pro moderní filologii*, ročník 28, číslo 4, Praha 1942. O hovorové formě spisovného jazyka srovnej HAVRÁNEK, B.: Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In sb. *Spisovná čeština a jazyková kultura*, Praha 1932; TÝŽ, Vývoj spisovného jazyka českého. In *Československá vlastivěda, Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský*, Praha 1936.

³ V novějších pracích B. Havránka se předkládá poněkud jiný výklad vzájemného vztahu mezi tzv. obecným českým jazykem a hovorovou formou spisovné češtiny. (Více HAVRÁNEK, B.: *Stalinovy práce o jazyce a jazyk literárního díla i překladu*, Praha 1951, s. 45–46; HAVRÁNEK, B.: K historické dialektologii, *Slovo a slovesnost*, ročník XVI, číslo 3, 1955, s. 156–159).

⁴ Srov. BĚLIČ, J.: K otázce češtiny jako národního jazyka. *Slovo a slovesnost*, ročník XIII, číslo 2, 1952, s. 85; TÝŽ: *Sedm kapitol o češtině*. Praha 1955. Z nových prací: BĚLIČ, J.: Vznik hovorové češtiny a její poměr k češtině spisovné. In sb. *Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*, Praha 1958, s. 59–71.; BĚLIČ, J.: K otázce obecné češtiny. In *Studie ze slovanské jazykovědy*, Praha 1958, s. 429–434.

⁵ Obecný jazyk se utvořil na základě dialektů, jak se například domnívá akademik F. Trávníček. (TRÁVNÍČEK, F.: *Úvod do českého jazyka*, druhé vydání, Praha 1952, s. 44 a 59).

⁶ V oblasti morfologie zaujímá významné postavení práce M. VEYE *Morphologie du tchèque parlé* (Paris 1946). O vzájemném vztahu mezi spisovným českým jazykem a lidovou hovorovou českou mluvou pojednává A. G. ŠIROKOVÁ ve statích K voprosu o rozliční mezi českým literárním jazykem i narodno-razgovornoj

Rozdílná hlediska na danou problematiku, mající mimořádně zásadní význam pro jazykovou praxi, dostatečně zjevně poukazují na skutečnost, že ke zodpovězení těchto otázek je možné dojít pouze na základě pečlivého výzkumu konkrétního materiálu. Avšak studium nevyhnutelně předpokládá předběžné teoretické rozpracování otázky, bez níž posbíraný materiál nebude moci být náležitým způsobem klasifikován a objektivně oceněn. Především je zde příhodné všimnout si těch pojmů, které používají bohemisté při zodpovězení výše uvedených otázek.

* * *

Tedy všimněme si obsahu pojmů „národní jazyk“, „spisovný jazyk“, „dialekt“, „obecná čeština“. Všechny zmíněné lingvistické útvary se nacházejí v určitých vzájemných vztazích a v určitém stádiu vývoje. Podstatný rys vzniku a rozvoje národních jazyků, jak známo, představuje postupné sblížování či splývání dialektů a jejich vytěsňování ze sféry komunikace jedinou jazykovou normou, která bývá nazývána jádrem národního jazyka. Proto dialekty někdy nebývají zahrnuty do národního jazyka; možnost existence teritoriálně nediferencovaného obecného nespisovného jazyka se nebere na zřetel. Po publikaci statí J. V. Stalina o jazykovědě v nich někteří jazykovědci nesprávně spatřovali (i když o spisovném jazyce se v nich přímo nehovoří) potvrzení toho hlediska, podle kterého pojem „národní jazyk“ a „spisovný jazyk“ splývají.⁸ V odlišném případě se hovoří o tom, že pouze spisovný jazyk představuje „jazyk v plném smyslu slova národní“, dialekty (společně se spisovným jazykem) představují komponent „národního jazyka v širokém slova smyslu“.⁹

Ztotožnění pojmů „národní jazyk“ a „spisovný jazyk“ ve statí A. S. Čikobavy je nepřijatelné už proto, že výraz „jazyk“ se v obou těchto termínech používá v různých významech. Hovoříme-li o jazyce určitého etnického celku (národa, národnosti, kmene), tedy o českém, ruském, staroanglickém jazyce, o jazyce burušaskí atd., používáme tohoto slova v jiném významu, než v termínu „spisovný jazyk“. Vždyť uvnitř jednoho a téhož jazyka může koexistovat několik spisovných jazyků (jakkoliv se jedná o jev výjimečný; například v norštině), nebo spisovný a nespisovný jazyk. V tomto případě je již nutné hovořit o celé řadě jiných případů vhodných k použití termínu „jazyk“ (jazyk té či oné skupiny lidí nebo jednoho člověka, jazyk určité epochy, básnický jazyk atd.).

Lingvisté se často snažili terminologicky oddělit tyto různé významy. Proto bývá spisovný jazyk někdy nazýván jednou ze stylistických rovin jazyka, a někdy dokonce dialektem.¹⁰

13 Ti z autorů, kteří zahrnují dialekty do národního jazyka, ale „národním jazykem ve vlastním slova smyslu“, tzn. jádrem národního jazyka rozumějí pouze spisovný jazyk (v souladu s tradičním pojetím těchto otázek) a pro období existence | národních jazyků přiznávají pouze dva typy jazykových útvarů: spisovné jazyky a dialekty. Toto chápání někdy předpokládá,

---

rečju (sb. *Slavjanskaja filologija*, red. S. B. Bernštejn, ř. 2, Moskva 1954) a Iz istoriji razvitija literaturnogo češského jazyka (*Voprosy jazykoznanija*, 1955, č. 4). Některé fonologické problémy jsou zachyceny H. Kučerou. Více viz KUČERA, H.: Phonemic variations of spoken Czech. *Slavic Word (Suppl. Word)*, ročník XI, č. 4), 1955. Kučera, H.: Inquiry into coexistent phonemic systems. In *Slavic languages*, s'Gravenhage 1958.

⁷ ŠIROKOVÁ, A. G.: K voprosu o različiji..., s. 5.

⁸ Například ČIKOBAVA, A. S.: *Vvedenie v jazykoznanie*, 1. část, 2. vydání, Moskva 1953, s. 116.

⁹ TRÁVNÍČEK, F.: *Úvod do českého jazyka*, 2. vydání, s. 19n.; TÝŽ, *O jazykovém slohu*, Praha 1953, s. 12; srov. také BĚLIČ, J., *K otázce češtiny...*, s. 83n.; TÝŽ, *Sedm kapitol...*, s. 16–21.

¹⁰ TRÁVNÍČEK, F.: *Úvod do českého jazyka*, Brno 1948, s. 31.

že postupné splývání dialektů v období vzniku a rozvoje jednotlivých národů je podmíněno především rostoucím významem spisovného jazyka (více viz výše zmíněné práce F. Trávníčka). Avšak role spisovného jazyka je v tomto případě zjevně přeceněna. Je například zřejmé, že sjednocení českých dialektů (především v Čechách) probíhalo právě v tom období, kdy spisovný český jazyk byl velmi slabý. Splývání dialektů v období vzniku a rozvoje národa je podmíněno především koncentrací veškerého národního života, v první řadě ekonomickou a politickou koncentrací.¹¹ Sjednocení a rozvoj kulturního života, a s nimi spojený rozvoj spisovného jazyka, představuje jeden z projevů popisovaného procesu, který má bezpodmínečně velký význam pro vytváření národního jazyka a pro sjednocení dialektů. Význam spisovného jazyka v průběhu času postupně vzrůstá. Škola, rozhlas, kinematografie, divadlo a celá řada dalších kulturních institucí rozšiřuje ústní formu spisovného jazyka mezi širokými lidovými vrstvami. Nehledě na tuto skutečnost, vliv spisovného jazyka v současnosti nepředstavuje jediný určující faktor.¹²

Pro lepší pochopení otázky týkající se splývání dialektů je nevyhnutelné zastavit se také u pojmu „dialekt“. Charakteristickou zvláštností dialektu se obvykle rozumí omezenost jeho komunikační funkce, která se projevuje dvojím způsobem: 1. dialekt slouží jako prostředek vzájemné komunikace pouze určité části představitelů národa (tzv. teritoriální ohraničení); 2. dialekt slouží jako prostředek vzájemné komunikace jen v oblastech každodenního života (můžeme říci funkční ohraničení). Naopak komunikativní funkce národního jazyka (i když ne vždy spisovného jazyka, jak se obvykle poukazuje) se rozšiřuje ke všem představitelům národa a do všech oblastí lidské činnosti.¹³

Obě uvedená vymezení dialektů nelze chápat zcela absolutně. Ve vztahu funkčního vymezení platí uvedená formulace pouze v tom případě, pokud lze považovat dialekty za integrální součást národního jazyka, neboť v každodenním životě určitá část představitelů různých národů často používá dialekty, a tím vlastně právě dialekty plní funkci národního jazyka. Na druhou stranu, teritoriální vymezení nářečí může být různého stupně. Někdy mluvčí, pocházející z různých oblastí, pociťují při hovoru značné obtíže; v jiných případech se rozdíl omezují pouze k několika nevýznamným fonetickým, morfologickým a lexikálním odlišnostem. Míru těchto rozdílů, která by umožnila jazykové normy různých oblastí považovat za samostatné dialekty, by bylo velmi obtížné ustanovit.

Teritoriální a funkční vymezení nemusejí být nutně vzájemně provázána. Teritoriální vymezení se může projevovat bez funkčního vymezení. V tom případě se obvykle hovoří ne o dialektech, ale o jiných formách jednoho a téhož jazyka či o dvou spisovných normách atp. Podobnou situaci můžeme nalézt například v angličtině (anglická a americká varianta) nebo v norštině, | v níž však vzájemné vztahy mezi oběma spisovnými jazyky jsou poměrně složité.¹⁴ V případě, že existuje pouze funkční omezení bez omezení teritoriálního, se často hovoří o dvou odlišných jazycích, o porovnávání jazyka bez psané formy s psanou

14

¹¹ MARX, K. a ENGELS, B.: Německaja iděologija. *Sočiněnija*, 2. vydání, sv. 3, Moskva 1955, s. 427. STALIN, J. V.: *Marxizm i voprosy jazykoznanija*, Moskva 1950, s. 12.

¹² BĚLIČ, J.: *Sedm kapitol...*, s. 87–101. A TÝŽ: K otázce obecné češtiny.

¹³ Například TRÁVNÍČEK, F.: *Úvod do českého jazyka*. 2. vydání, s. 50n. KELLNER, A.: *Úvod do dialektologie*, Praha 1954, s. 12.

¹⁴ STEBLIN-KAMENSKIJ, M. I.: Obrazovanie norvěžského nacionalnogo jazyka. *Voprosy jazykoznanija* 1/1952; TÝŽ: *Istorija skandinavskich jazykov*, Moskva 1953, s. 73–90; dále: MICHL, J. B.: K problémům dvou spisovných jazyků v Norsku. In *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, ročník IV., číslo 3, řada A, 1955.

formou spisovného jazyka (zanský a gruzínský jazyk, v minulosti taktéž běloruština a ruština atd.).¹⁵ DIALEKTEM se tedy bude nazývat pouze takový útvar, který je vymezen jak funkčně, tak i teritoriálně. Právě v tomto významu bude uvedený termín využíván v následujícím výkladu.

Proces sjednocování národního jazyka nepředstavuje pouze mechanické, pouze jednostranné odchýlení dialektů od některého z jiných jazykových útvarů. Na tomto místě je nutné hovořit o současné a vzájemné nivelizaci dialektů, při níž se především zachovávají elementy, společné většině dialektů. Kromě počtu jejich nositelů je vzájemný vztah dialektů v daném případě podmíněn faktory ekonomickými a politickými (dialekty důležitých center se rozšiřují na úkor jiných nářečí), pod vlivem spisovného jazyka a nakonec i vnitřními jazykovými faktory (rychleji se rozšiřují prvky, představující zjednodušení, a nikoliv komplikaci v rámci stavby jazyka). V důsledku těchto procesů vznikají tzv. INTERDIALEKTY, k nimž se staré teritoriální dialekty postupně přibližují a jimž se podřizují.

Pokud budeme vliv spisovného jazyka považovat za jediný rozhodující faktor při splývání dialektů, potom může zůstat bez vysvětlení ten známý fakt, že právě interdialekt ekonomického a kulturního centra jen velmi málo ustupuje vlivu spisovného jazyka, i když by se mohlo zdát, že spisovný jazyk právě v takovém centru šíří svůj vliv nejintenzivněji. Ale pokud v procesu sjednocování národního jazyka spatřujeme především sjednocování normy běžné hovorové řeči, potom nás nemůže překvapit skutečnost, že centrální interdialekt zaujímá v tomto procesu poměrně pevnou pozici, když okrajové dialekty podléhají jeho vlivu a také vlivu spisovného jazyka. Zároveň je nutné připustit, že v určitých podmínkách (kdy je vliv spisovného jazyka z různých důvodů oslaben) se může tento dialekt rozšířit po celém jazykovém teritoriu a může se stát hovorovým, třebaže nespisovným jazykem.¹⁶ Nelze tedy souhlasit s tvrzením, že každý nespisovný jazykový útvar v období existence národních jazyků nutně představuje dialekt. Vždyť hovorový jazyk právě v období národního jazyka si podřizuje dialekty a rozšiřuje se na jejich úkor. Pokud chceme v tomto procesu odlišit to, co se upevňuje a rozvíjí, od toho, co ustupuje a mizí, jsme nuceni tento hovorový jazyk, pokud se dokonce odlišuje od spisovného jazyka, považovat za část JÁDRA NÁRODNÍHO JAZYKA na rozdíl od mizejících teritoriálních dialektů. Ustanovit existenci nespisovné hovorové normy v tom či onom jazyce je možné pouze na základě výzkumu konkrétní situace v daném jazyce. |

15

* * *

Hovoříme-li o ČESKÉM JAZYCE, je patrné, že mu schází podobně důkladná analýza jeho současného stavu. Jednotlivé normy českého jazyka (spisovná, obecná čeština, dialekty) jsou prozatím charakterizovány především funkčně, v závislosti na tom, kdo a za jakých okolností je používá, a nikoliv jen prostřednictvím určování jejich elementů; v každém případě z rozdílů mezi FUNKČNÍ definicí a definicí založenou na popisu reálné stavby nelze

¹⁵ Diskuse rumunských jazykovědců (viz CAZACU, B.: In jurul unei controverse lingvistice: limb? sau dialect?. In *Studii și cercetări lingvistice*, sv. X. č. 1, 1959) ukazuje, že otázka týkající se rozdílu mezi dialektem a jazykem postrádajícím psanou formu je velmi složitá. V případech, kdy je z lingvistického hlediska situace nejasná, rozhodují nelingvistické faktory.

¹⁶ O nezbytnosti takového jazyka v určitých podmínkách hovoří B. HAVRÁNEK (stať K historické dialektologii, s. 159).

vyvozovat potřebné závěry. Spisovný jazyk je ovšem možné definovat pomocí bezprostředního popisu, jak se to provádí v gramatikách a ve slovnících, ale i zde je nutné pamatovat na skutečnost, že norma spisovného jazyka se neztotožňuje přesně s její kodifikací. Máme k dispozici popis pouze několika jazykových útvarů.¹⁷ Z funkčních definic, které se mohou vztahovat k nejrůznějším jazykům, přímo nevyplývá, že takto ustanovované funkce v českém jazyce se vytvářejí různými jazykovými normami a už vůbec se neřídí tím, jakými rysy se tyto normy vzájemně odlišují. Dokonce i v případech, kdy se hovorová forma spisovného jazyka definuje jako „nezávazně správná řeč“ bez charakteristických příznaků školní řeči, bez vulgarismů a bez elementů zjevně dialektových¹⁸ či jako „mluvná“ forma spisovného jazyka, dokonce i tehdy se o podstatě jevu mluví ne více jako o definici, zakládající se jen na funkční charakteristice.

Nechceme popírat význam podobného druhu definic. I když jsou ve své podstatě jednostranné a neposkytují úplnou charakteristiku projevujících se jazykových útvarů, tím spíše v nich mnohé nacházejí svůj odraz, počítaje v to například míru bohatství významných jazykových prostředků. Avšak je nutné přiznat, že v současnosti chybí systematický popis různých norem českého jazyka. Zcela správně někteří lingvisté poukazují na nutnost vytvoření gramatiky obecné češtiny. Tento nedostatek se neodstraní uvedenou prací M. Veye, která, ač je psána s dobrou znalostí českého jazyka a s velkým pochopením k otázkám jazykové kultury, je přesto založena na materiálu, shromážděném ve 20. letech 20. století, zčásti již zastaralém; kromě toho v centru pozornosti této práce stojí pouze otázky morfologické.

16 Pokud se týká HOVOROVÉ FORMY SPISOVNÉHO JAZYKA, je doposud sporné, zda o ní lze oprávněně hovořit jako o zvláštním jazykovém útvaru, nebo se zde spíše mluví o kolísání mezi spisovným českým jazykem a obecnou češtinou. Gramatická struktura hovorové formy spisovného českého jazyka nemá, jak se zdá, žádné výrazné rysy, které by nebyly zastoupeny ve spisovné nebo obecné češtině. Ve výše uvedené stati H. Kučera předpokládá, že pro fonologický systém je zde charakteristická určitá hierarchie prvků spisovné a obecné češtiny (například použití *vo-* v obecné češtině, jak uvádí Kučera, má své místo v takových vyjádřeních, v nichž se používá | hovorové *í* v souladu se spisovným *é* atd.). Ti lingvisté, kteří usilují nejen ustanovit takovou hierarchii, ale i konstatovat, jaké prvky patří k hovorové formě spisovného jazyka a které nikoliv,¹⁹ chápou, že v tomto případě nelze hovořit o jediné normě a že jejich charakteristika nezahrnuje hovorovou řeč všech aktivních nositelů spisovného jazyka; v běžné každodenní komunikaci často používají obecnou češtinu, často různě mísí elementy spisovné a obecné češtiny. Doposud není stanoveno, která část mluvčích skutečně používá v běžném hovoru tak zvanou hovorovou formu spisovného jazyka tak, jak byla charakterizována různými autory (je příznačné, že neexistuje jednotná charakteristika), dále na čem závisí výběr řečových prostředků té či oné skupiny nositelů jazyka vznikající mezi logicky vystavěnou spisovnou normou, normou s možnými odchylkami a normou nespisovnou. Proto je doposud předčasné činit jakékoliv závěry.

¹⁷ Některá nářečí jsou podrobně popsána v dialektologických pracích, jejichž přehled uvádí J. Bělič ve sborníku *Československé přednášky... (Stav a úkoly české dialektologie)*; avšak v těchto pracích se často projevuje snaha zafixovat starší stav daného dialektu, a nikoliv jeho současnou situaci.

¹⁸ Viz TRNKA, B.: Čtení o jazyce a poesii. *Slovo a slovesnost*, ročník IX, číslo 1, Praha 1943, s. 38. KOPEČNÝ, F.: Spisovný jazyk a jeho forma hovorová. *Naše řeč*, ročník XXXIII, číslo 1–2, 1949, s. 17.

¹⁹ Viz HAVRÁNEK, B.: Nářečí česká, s. 87; KOPEČNÝ, F.: podle cit. díla, s. 17–20; BĚLIČ, J.: Vznik hovorové češtiny a její poměr..., s. 68–70.

Proměnlivost hovorové normy, podobně jako i rozdíl mezi spisovnou a obecnou češtinou, sahají svými kořeny do historických podmínek ROZVOJE ČESKÉHO JAZYKA. Je známo, že sjednocování dialektů spojené s procesem vzniku českého národního vědomí probíhalo dlouhou dobu a odděleně od rozvoje spisovného jazyka.²⁰ V důsledku národnostního a sociálního útlaku, který započal v období po potlačení stavovského povstání v roce 1620, se používání českého jazyka v plné míře zachovalo pouze u venkovského obyvatelstva; ve městech se začala uplatňovat němčina nebo také čeština nasycená germanismy. V průběhu národního obrození se proto založení spisovného jazyka uskutečňovalo nikoliv na základě živého hovorového jazyka té doby, nýbrž na základě literárního jazyka 16. století, což bylo mimo jiné ovlivněno společensko-historickými podmínkami té doby.

Proces sjednocování dialektů začíná v hluboké minulosti; zjevně se již projevuje během 15. a 16. století (přinejmenším v Čechách).²¹ Později se tento vývoj na určitou dobu zpomalil pod vlivem zesíleného feudalismu, uzemní rozdrobenosti země, pronásledováním české kultury, ale nebyl zastaven úplně. Je důležité poznamenat, že tento proces v podstatě probíhal právě v tu dobu, kdy rozvoj spisovného jazyka byl oslaben a nemohl se uskutečňovat v těsném kontaktu s rozvojem živého hovorového jazyka. V období vzájemného ovlivňování dialektů a při absenci úplného kontaktu se spisovným jazykem se velmi posílila pozice obecné češtiny, která stále více začíná vytěsňovat dialekty na území Čech. Na Moravě proces koncentrace dialektů neprobíhal tak rychle a přímočaře; tam se doposud do značné míry zachovala místní nářečí. Tím se vysvětluje známá převaha obecné češtiny nad moravskými interdialekty, podmíněná taktéž početní převahou jejich nositelů a jinými okolnostmi.

Na Moravě doposud existují nářeční oblasti, kde se obecná čeština vnímá jako teritoriálně omezená, i když i zde používání spisovného jazyka v běžném neoficiálním rozhovoru vytváří dojem afektovanosti.²² | V těchto oblastech neexistuje jednotná celonárodní jazyková norma, která by byla použitelná v každodenní mluvě bez zvláštního stylistického odstínu. Naopak, na větší části českého jazykového teritoria, kde v každodenní běžné mluvě převládá obecná čeština, se jeho teritoriální omezenost nepociťuje. I když i zde lze rozlišit lokální odchylky, ale nejsou natolik patrné jako dřívější nářeční rozdílnosti.

Obecná čeština má mnoha svými fonetickými a individuálními rysy blíže ke spisovné češtině, než je tomu v případě moravských dialektů. Jako hovorový jazyk hlavního ekonomického a kulturního centra obecná čeština proniká i do moravských měst.²³ To znamená, že obecná čeština nezaniká společně s dialekty; naopak se postupně stává HOVOROVOU FORMOU NÁRODNÍHO JAZYKA.

Tedy pro další rozvoj češtiny je podstatný především vzájemný poměr jejích jednotlivých komponentů v rámci rozdílu mezi obecnou češtinou a spisovným jazykem, tzn. mezi oběma komponenty jádra češtiny (do něhož nevstupují mizející dialekty). Od počátku 19. století význam spisovného jazyka postupně narůstá a jeho pozice se čím dál tím více upevňuje. Stále větší účinnost získává v současnosti i jeho ústní forma, která se rozšiřuje díky škole, rozhlasu, růstu vzdělanosti a různým kulturním opatřením.

²⁰ Zde se těchto otázek dotýkáme pouze stručně. Podrobněji viz: HAVRÁNEK, B.: Vývoj spisovného jazyka českého; ŠIROKOVÁ, A. G.: Iz istoriji razvítija...

²¹ Viz HAVRÁNEK, B.: K historické dialektologii, s. 154.

²² Viz BĚLIČ, J.: *Sedm kapitol...*, s. 97.

²³ Viz BĚLIČ, J.: *Sedm kapitol...*, s. 91n.

Rozdíl mezi spisovným českým jazykem a obecnou češtinou se stále zachovává. Je pozoruhodné, že nejdůležitější moment tohoto rozdílu nespočívá v tom, že spisovný jazyk má k dispozici větší bohatství výrazových prostředků: tato skutečnost by sama o sobě nemohla mít rozhodující vliv na posouzení obou norem. Obecná čeština se na rozdíl od spisovné podoby vyznačuje především zvláštnostmi své fonetiky a gramatiky, které komplikují přijetí spisovných norem. Pod vlivem některých učitelů a kulturních pracovníků se u části mluvčích objevuje druhotné posouzení obecné češtiny – vidí v ní nějaký „nižší“ jazyk s „nesprávnými“ normami (i když samotné formy typu *velkejma* atd. mohou vyjadřovat danou skutečnost stejně dobře, jako formy spisovného jazyka) a považují za nezbytné používat spisovného jazyka i v obyčejném rozhovoru, což může vyvolávat dojem pedantismu.

Spisovný jazyk má nepochybně k dispozici mnohem více slov, nezbytných v různých oblastech kulturního života, než je tomu v případě obecné češtiny, která nemá zapotřebí tolika slov v důsledku omezenosti svého použití. S tím je spojena taktéž bohatší škála různých jemně diferencovaných syntaktických konstrukcí ve spisovném jazyce. Avšak rozdíl mezi spisovným českým jazykem a obecnou češtinou není v této oblasti natolik ostrý, jako je tomu v oblasti fonetiky a morfologie. Obecná čeština obvykle přejímá ze spisovného jazyka ty z výrazových prostředků (zvláště lexikálních), které potřebuje.

V závislosti na potřebě výrazových prostředků je možné disponovat bohatstvím spisovného jazyka relativně svobodně jak v kombinaci s formami spisovného jazyka, tak v kombinaci s formami obecné češtiny. Některé z příkladů splnutí čistě spisovných slov a zvláštností obecné | češtiny už byly uvedeny výše. Připojujeme k nim ještě následující:

18 *Proč by nemohli do toho bejt zasvěcený už v době zrodu takovejdech reformem. – Máme vypsaný konkursy a dokonce vobsazený konkursy lidma. – Já to... považuju za nesprávný; nevím, podle jakejch měřítek se k tomu dospělo.*

Fonetické a morfologické rozdíly mezi obecnou a spisovnou normou v češtině jsou mnohem výraznější, než je tomu v jiných slovanských a neslovanských jazycích, v nichž se spisovná norma stabilizovala později na základě hovorového jazyka.²⁴ Často bývá český jazyk v tomto smyslu srovnáván s jazyky se starou spisovnou normou, která se kodifikovala v průběhu řady století, zejména se západoevropskými jazyky. Ale ani v angličtině, ani ve francouzštině není ústní norma spisovného jazyka přímo spojena s jeho písemnou podobou (čemuž odpovídá tradiční pravopis).²⁵

Rozdíl mezi spisovnou a obecnou češtinou, který vznikl ve zvláštních historických podmínkách, je nutné považovat za jev výjimečný a nepřírozený. Nehledě na stále vzrůstající význam ústní podoby spisovného jazyka, není nutné očekávat, že ve svém dalším rozvoji obecná čeština v úplné míře postoupí své místo spisovnému jazyku.²⁶ Rozdíl mezi oběma normami nemůže být setřen pouze jednostranným podřízením živé hovorové řeči uměle (i když nikoliv neodůvodněně) vytvořené normě, která obsahuje formy, které v živé mluvě dávno zanikly, a taktéž používá formy, které vznikly na základě zvláštností psané

²⁴ Jak poukazují ruští badatelé (např. P. S. Kuzněcov, V. G. Orlovová, S. I. Ožegov), spisovná norma ruského jazyka se ve fonetice a v morfologii v podstatě neodlišuje od hovorové řeči Moskvy.

²⁵ V oblasti demokratizace psané podoby francouzského spisovného jazyka si zvláštní pozornost zasluhují snahy M. Cohena (viz COHEN, M.: *Grammaire et style*, 1450–1950. Paris 1954).

²⁶ Viz HAVRÁNEK, B.: K historické dialektologii, s. 159. Obdobné názory vyjadřuje též M. Vey (viz zm. cit. d. s. 125–128).

normy, ale které v živé řeči vůbec neexistovaly (s výjimkou některých okrajových nářečí).²⁷

19 Vezmeme-li v úvahu všechny zmíněné okolnosti a také to, jaký význam má pro každou spisovnou normu kontakt s hovorovým jazykem,²⁸ je nutné přiznat, že jedním z nezbytných prostředků k odstranění nepřírozeného narušení vztahu mezi oběma normami je DEMOKRATIZACE SPISOVNÉHO ČESKÉHO JAZYKA.²⁹ V souvislosti s velmi nízkou úrovní současného stavu výzkumu obecné češtiny by bylo nevhodné diskutovat o tom, které z jejích jednotlivých elementů se uchovávají a rozšíří a které z nich budou ustupovat a časem vymizí. Avšak v souvislosti s otázkou demokratizace spisovného českého jazyka je nutné poznamenat, že se v těchto | souvislostech poměrně málo pozornosti věnuje morfologii,³⁰ i když právě zde (a v některých oblastech syntaxe, například větného řízení, kde se nehovoří o bohatství syntaktických prostředků, ale spíše o otázkách „syntaktické formy“) jsou některé prvky, které mohou být uznány za spisovné. Týká se to především těch forem, které se často používají v ústní spisovné řeči a jejichž uznání by neznamenalo ani ochuzení jazyka, ani příliš podstatné změny v jeho kodifikaci. V tomto smyslu by mohlo být mimo jiné bráno na zřetel: infinitivy typu *moct*, *říct*; akuzativ singuláru zájmena *ho* pro neutra; nejspíše i gramatická shoda forem středního rodu v plurálu typu *ty okna byly*; dále taktéž konstrukce typu *učit koho co*, *používat co*.³¹ Odpovídající konstrukce a formy, požadované současnou kodifikací, jsou považovány za více či méně knižní a zcela jistě by poměrně rychle zanikly (podobně jako v současnosti mizejí formy *maži*, *češi* atd.), dokonce i pokud by byly ponechány v dubletních tvarech. Z fonetických jevů (pokud je o nich možné vůbec hovořit v tak stručném přehledu bez nezbytného předchozího výzkumu materiálu) by bylo možné uvést *í* namísto knižního *é* v takových slovech jako *míň* (máme na mysli dvojice jako *měně – míň*; srovnej *lépe – líp*, kde obě formy byly uznány za spisovné), v určitém smyslu se jedná spíše o otázky lexikální, než fonetické, přičemž by změny v kodifikaci nebyly příliš podstatné.

Zdá se, že i méně významné změny v kodifikaci by bezesporu narazily na určitý odpor některých učitelů a části veřejnosti. Tomu se nelze divit. Častokrát i lingvisté označují formy obecné češtiny za vulgární, i když vůbec není jasné, v jakém smyslu toho slova používají. Veřejnost se doposud neseznámila s tezí, kterou ve své době předložil v bohemistice akademik B. Havránek, který poukázal na skutečnost, že jazyková norma existuje a rozvíjí

²⁷ Například výslovnost psaného *y* jako *í* (viz HAVRÁNEK, B.: Vývoj spisovného jazyka českého, s. 123; HAVRÁNEK, B.: Influence de la fonction de la langue littéraire. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 1, 1929, s. 110–113). Zmiňuje se nikoliv o obnovení staré výslovnosti hlásky *y*, ale pouze o obnovení korelace krátkých a dlouhých hlásek.

²⁸ Například SAPIR, E.: *Language*, New York 1921, s. 166n. A. S. ČIKOBAVA píše, že „právě řeč pracujících mas vytváří základ lidového jazyka“ (*Vvedenie...*, 1, s. 72) a že „životní potřeby spisovného jazyka vyžadují, aby se neodděloval od svého základu, od nevyčerpateľných pramenů ústní řeči“ (tamtéž s. 119).

²⁹ O demokratizaci spisovného jazyka více viz HAVRÁNEK, B.: Vývoj spisovného jazyka českého, s. 132. Materiál týkající se pronikání rysů hovorové češtiny do spisovné normy a stručný přehled pohledů na tuto otázku nalezneme v uvedené stati M. VEYE (s. 175n.).

³⁰ Definované změny v kodifikaci gramatické normy v poslední době našly svůj odraz ve školním vydání pravidel českého pravopisu (Praha 1958). Změny se především týkají kolísání mezi různými typy slov (například mezi typem *kost* a *píseň*, *beru* a *dělám* atd.); Více výklad těchto otázek JEDLIČKA, A., ŠMILAUER, V.: Tvarosloví v školních pravidlech českého pravopisu. *Naše řeč*, ročník 41, číslo 5–6, 7–8, Praha 1958, s. 138–149 a 177–190.

³¹ O pronikání takových konstrukcí do spisovného jazyka viz HAVRÁNEK, B., JEDLIČKA, A.: *Stručná mluvnice česká*, sedmé vydání, Praha 1958, s. 160n.

se jako něco objektivního nezávisle na tom, je-li kodifikována či nikoliv. Svou normu mají i nespisovné jazykové útvary. Normu spisovného jazyka mohou charakterizovat i takové elementy, které nejsou uznány kodifikací.³² S přihlédnutím k tomu, že se sama norma živého jazyka rozvíjí, je čas od času nutné změnit i její kodifikaci. Vždyť jazyková kultura se musí rozvíjet v závislosti na reálném rozvoji jazykových norem.³³

---

³² Viz HAVRÁNEK, B.: Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura, s. 33n. Viz MATHESIUS, V.: O požadavku stability ve spisovném jazyce. Sb. *Spisovná čeština*, s. 26. Viz OŽEGOV, S. I.: Očerednyje voprosy kul'tury reči. Sb. *Voprosy kul'tury reči*, č. 1, Moskva 1955, s. 14n. Používáme zde termínu B. Havránka „kodifikace“ (i když není zcela zdařilý), poněvadž „normalizací“ se často myslí vytváření normy.

³³ Přítomná stať vznikla v souvislosti s celou řadou otázek, předložených doc. A. G. Širokovovou, která se taktéž zabývá výzkumem problému vzájemného vztahu mezi spisovným českým jazykem a obecnou češtinou (stať A. G. ŠIROKOVOVÉ věnovaná této problematice bude publikována v časopise *Filologičeskije nauki* 3/1960). Bylo by dobré, aby myšlenky a teze A. G. Širokovové posloužily jako podnět k diskusi o zmíněných otázkách.